

UNIwersYTET
ZIELONOGÓRSKI

Czynniki ryzyka ekskluzji społecznej osób z niepełnosprawnościami

Koszalin, 5.04.2025 r.

Zdzisława Janiszewska-Nieścioruk
Uniwersytet Zielonogórski

Tytułem wstępu...

*Złożoność sytuacji
i wyborów osób
z niepełnosprawnością
w aktualnej
rzeczywistości*

www.uz.zgora.pl

WSPÓŁCZESNA ROZEDRGANA RZECZYWISTOŚĆ...

- zmienność i nieprzewidywalność...
- nienotowany dotąd postęp cywilizacyjny...
- władcza rola ponadnarodowego korporacjonizmu
w urynkowaniu niemal każdej sfery życia...
- dominacja pieniądza w hierarchii wartości
współczesnego człowieka, rozbicie więzi
wspólnotowych i stopniowe niszczenie solidarności
społecznej (Babicki 2021)

Tytułem wstępu...

*Złożoność sytuacji
i wyborów osób
z niepełnosprawnością
w aktualnej
rzeczywistości*

WSPÓŁCZESNA ROZEDRGANA RZECZYWISTOŚĆ...

- eskalująca ekonomizacja życia pogłębia...
 - rozwarstwienie społeczne,
 - ogranicza kolektywną sprawczość,
 - poczucie grupowej tożsamości, lojalności, zaufania i bezpieczeństwa...
- społeczno-gospodarcze konsekwencje epidemii...
- konsekwencje pełnoskalowej, bardzo brutalnej wojny w Ukrainie...

Refleksje: konsekwencji tych wysoce destrukcyjnych zmian doświadczają OzN...konieczne wsparcie..."gorące", szybko reagujące na potrzeby tych osób... życiowo użyteczne, sprofilowane, monitorowane, nie nadmiarowe, uodporniające, czyniące OzN antykruchymi (Haidt 2022)

Czynnik 1

Erozja kapitału społecznego i potrzeba jego (re)animacji...

10. runda Europejskiego
Sondażu Społecznego ESS

2023

11. runda ESS 2025

Wolontariat GUS 2023

Niekorzystna, historycznie ukształtowana konfiguracja KS

Silne powiązania jednostek i grup z tych samych środowisk
powiązania:
wiążące, spajające, wzmacniające grupy homogeniczne

Oslabienie wzajemnych relacji między ludźmi
z grup formalnych i nieformalnych

(powiązania pomostowe, łączące grupy heterogeniczne)
(por. Sowa 2008, Działek 2011, Węziak-Białowolska 2010)

Niskie uogólnione zaufanie

do ludzi, instytucji, polityków... (por. Potulicka 2012, Czapiński 2015)

Szczególnie niekorzystny jest obniżający się poziom
zaufania interpersonalnego,
który może być wskaźnikiem wzrastającego poczucia niepewności
społecznej, zarysowującego się już po 2010 roku (Rychard 2016)

ESS 2023 – wybrane wyniki

- w Polsce wzrasta trend zainteresowania, aktywności i udziału w życiu publicznym, ale równocześnie maleje poczucie wpływu na politykę i życie publiczne...co stwarza duże ryzyko frustracji i niezadowolenia społecznego (Rychard 2023)
- 90% mieszkańców miast i 77% mieszkańców wsi uważa, że Polska powinna pozwalać na osiedlanie się w naszym kraju osobom, które reprezentują tę samą, co my, rasę lub grupę etniczną
- istotne wahnięcie nastrojów w tym obszarze było widoczne między 2010 a 2018 r., kiedy społeczna zgoda na przyjmowanie w Polsce takich osób gwałtownie spadła z 71% do 36%, a zatem o 35 pkt.

ESS (2023/2024) 2025 – wybrane wyniki (N=1436)

- ❖ Media i zaufanie do ludzi
- ❖ Ludzie starają się służyć innym czy dbają o własny interes
- ❖ Zaufanie do instytucji: system prawny

Całkowity brak zaufania	5.0%
1	3.2%
2	6.2%
3	6.6%
4	5.9%
5	10.0%
6	4.6%
7	4.0%
8	2.6%
9	1.2%
Całkowite zaufanie	0.7%
suma	100.0%

%	
Zwykle dbają o własny interes	6.4%
1	5.7%
2	7.9%
3	14.2%
4	10.3%
5	23.9%
6	11.3%
7	10.8%
8	5.4%
9	1.8%
Starają się służyć pomocą innym	2.4%
suma	100.0%

%	
Ostrożności nigdy nie za wiele	8.0%
1	5.1%
2	7.6%
3	12.1%
4	9.6%
5	23.7%
6	11.7%
7	11.6%
8	6.4%
9	2.7%
Większości ludzi można ufać	1.3%
suma	100.0%

ESS 2025 – inne...

➤ Jak Polacy oceniają sytuację materialną swojego gospodarstwa domowego?

- 90% badanych dobrze radzi sobie przy obecnym poziomie dochodów w gospodarstwie domowym, z czego mniej niż jedna piąta (17%) żyje w dostatku,
- są to najlepsze wyniki od pierwszej rundy ESS w 2002 roku, gdy analogiczne dane wynosiły kolejno 55% i 5%.

➤ Jak bardzo Polacy są szczęśliwi i usatysfakcjonowani z życia?

- 77% Polaków jest bardzo szczęśliwych,
- a 74% bardzo zadowolonych z życia (odpowiedzi od 7 do 10 na skali),
- to najlepsze wyniki od początku badania, czyli od 2002 roku, kiedy odsetki wyniosły kolejno: 53% i 45%.
- pod względem ogólnego szczęścia Polacy znajdują się na 14 miejscu, a w przypadku zadowolenia z życia jest to 13 pozycja na tle 24 krajów uczestniczących w badaniu.

Wolontariat GUS 2023 – wybrane wyniki

- w 2022 r. ponad 1/5 (28,4%) mieszkańców Polski zaangażowała się w wolontariat; w porównaniu z 2016 r. odnotowano spadek osób pracujących wolontariacko (o 6,6%)
- w wolontariat świadczony indywidualnie zaangażowało się ponad 5-krotnie więcej osób niż w pracę społeczną w organizacjach lub instytucjach (26,5% wobec 5,0%)
- najczęściej odbiorcami bezpośredniej pomocy byli znajomi, przyjaciele lub sąsiedzi (22,0%)
- rzadziej deklarowano poświęcanie czasu na wolontariat dla osób nieznajomych czy na rzecz środowiska naturalnego lub społeczności lokalnej (odpowiednio 5,8% i 1,9%)
- poziom zaangażowania w wolontariat był najwyższy w okresie od 21 lutego do 20 marca 2022 r. (37,1%), co wiązało się z masowym przyjazdem do Polski ludności z terytorium Ukrainy... (por. Rudnicki 2023)

Refleksja: wśród osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności w wolontariat angażowało się 17,9% osób. Najbardziej aktywni byli wolontariusze posiadający orzeczenie o lekkim stopniu niepełnosprawności (22,7%). Kobiety z niepełnosprawnością częściej angażowały się w wolontariat zarówno indywidualny, jak i w ramach organizacji, instytucji.

Czynnik 2

**1,8 mln Polaków
żyje
w skrajnym
ubóstwie...**

(Raport o biedzie 2023)

Badanie przeprowadzono na ogólnopolskiej próbie liczącej N=1041 osób. Termin realizacji: 20 -22 października 2023

bieda wiąże się z poczuciem osamotnienia, rezygnacją z marzeń, wstydem i ciągłym strachem...

www.uz.zgora.pl

Zwiększył się zasięg biedy wśród najmłodszych niemal 400 tys. dzieci doświadcza skrajnego ubóstwa, wiele z nich nigdy z niego nie wyjdzie...

290 tys. seniorów w Polsce żyje w skrajnej biedzie

52% rodzin włączonych do programu Szlachetna Paczka... przynajmniej jedna osoba dotknięta jest niepełnosprawnością...

16% Polaków jest niezadowolonych ze swojego stanu zdrowia...

Refleksja: ...w XXI w. dla większości z nas problem głodu w Polsce jest nie do wyobrażenia...

...w Polsce występuje zjawisko pracujących biednych (working poor). Osoby biedne często nie są bezrobotne – pracują na nisko opłacanych stanowiskach...

Czy można przeoczyć istnienie największego miasta w Polsce? ...to miasto zasila nasza obojętność...? (Raport o biedzie 2024)

*Bieda odbiera ludziom godność,
poczucie własnej wartości,
z każdym dniem coraz głębiej
drenuje pokłady ich szacunku do
samyh siebie i sensu. Przynosi
gorzką refleksję: da się żyć, ale po
co?...(s. 18)*

www.uz.zgora.pl

Biedańsk - fikcyjne miasto prawdziwych ludzi...

Niemal 2,5 mln Polaków żyje w skrajnym ubóstwie, to 6,6% populacji Polski (to 140% populacji Warszawy).
Tylko w 2023 r. ich liczba wzrosła o 47%! Tak źle w naszym kraju nie było od 2015 r.

0,5 mln mieszkańców Biedańska to dzieci...

400 tys. osób w Biedańsku to seniorzy...

150 tys. seniorów doświadczających biedy przybyło w 2023 r.

Blisko połowa Polaków żyje na progu tzw. minimum socjalnego, które wynosi 57 zł dziennie na jedną osobę w gospodarstwie domowym

Wśród ponad 17 tysięcy rodzin włączonych do Szlachetnej Paczki w 2023 r. aż 84 proc. mierzy się z chorobą lub niepełnosprawnością.

Niemal 1/5 rodzin doświadczała trudności ze względu na chorobę lub niepełnosprawność dziecka.

Czynnik 3
**Prekariat –
ludzie
doświadczający
braku siedmiu form
zabezpieczeń
związanych
z pracą**

(Standing 2011,
Urbański 2014, Kania 2020)

www.uz.zgora.pl

www.uz.zgora.pl

-
- zabezpieczenia rynku i miejsca pracy
 - bezpieczeństwa w czasie zatrudnienia
(regulacje zatrudniania i zwalniania, nałożenie kar na odstępujących od reguł i zasad pracodawców)
 - możliwości wykorzystania kompetencji, jak też nauka zawodu
 - adekwatnego stałego dochodu, chronionego poprzez np. mechanizmy dochodu minimalnego, indeksację płac czy powszechne zabezpieczenie społeczne,
 - zabezpieczenia reprezentacji – posiadania kolektywnego głosu na rynku pracy dzięki np. niezależnym związkom zawodowym z prawem do strajku
 - bezpieczeństwo w pracy – ochrona przeciwko wypadkom i chorobom w pracy, nietypowych godzin pracy, odszkodowanie za wypadki
-
-

Refleksja: termin „prekarność” powstał z połączenia dwóch rzeczowników: angielskiego precarity (fr. précarité), co oznacza niepewną, niestabilną sytuację oraz proletariat (łac. proletarius) – określającego klasę robotniczą (Szarfenberg 2016, s. 17).

Prekarność

*Konieczność
zreformowania
systemu organizacji
pracy i redystrybucji
dóbr...*

*(Standing 2011, Urbański
2014, Kania 2020)*

Tymczasowe
formy
zatrudnienia

Brak
bezpieczeństwa
zatrudnienia

Długotrwałe
bezrobocie

Eksploatacja
czasowa

Praca
niezgodna
z aspiracjami

Praca
ograniczająca
rozwój

Praca poniżej
oczekiwań

Praca
niezgodna
z
wykształceniem

Czynnik 4

 Zjawisko/problem
NEET

NEET-si

(Not in Education,
Employment, or Training)

osoby w wieku 15-24 lat;
aktualnie z powodu
wydłużającego się okresu
kształcenia - 15-29/30 lat
(por. Gwarancje dla młodzieży
2023)
a nawet do 34 lat (GUS 2024)

[Praca dla młodych,](https://dlamlodych.praca.gov.pl)

<https://dlamlodych.praca.gov.pl>

- niepełnosprawność lub problemy zdrowotne zwiększają ryzyko o 40% (Krause 2016)...bycie uchodźcą (por. Rudnicki 2023)
- wskaźnik NEET w grupie wiekowej 15-29 lat w 2021 r. – 13,4%
- stopa bezrobocia młodzieży w wieku 15-29 lat w 2022 r. – 6,8%
- kwestia wspierania zatrudnienia, m.in. dla osób młodych, jest mocno zaakcentowana w jednej z dziewięciu Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030 (SRKL)
- w przypadku młodych OzN, działania koncentrują się na tworzeniu warunków
 - do łatwiejszego wejścia na rynek pracy i utrzymania zatrudnienia,
 - powrotu na rynek pracy m.in. przez stymulację motywacji, rehabilitację zdrowotną, uzupełnianie kwalifikacji czy likwidację barier mentalnych i środowiskowych...stereotypów...

Wsparcie NEET-sów z N w edukacji i na rynku pracy - element kompleksowej rehabilitacji

(por. Gwarancje dla
młodzieży 2023)

www.uz.zgora.pl

Rada UE wzywa państwa członkowskie...

- do ustanowienia odpowiednich działań w celu dotarcia do wszystkich osób NEET...
- przyjęcia zintegrowanego podejścia dążącego do zapewnienia bardziej spersonalizowanej pomocy i usług w zakresie wsparcia...
...rodzina – edukacja – lokalna społeczność
- wsparcie zróżnicowane w swej ofercie, rzeczywiście dostępne, cyklicznie modyfikowane, adekwatne do potrzeb, możliwości młodych osób

Refleksje: wsparcie skoncentrowane na mocnych stronach stanowi gwarancję ich społecznej i edukacyjnej inkluzji, jak też nabycia kompetencji umożliwiających pozyskanie i utrzymanie zatrudnienia na otwartym rynku pracy... (por. Garbat 2019)

Wsparcie NEET-sów z N w edukacji i na rynku pracy - element kompleksowej rehabilitacji

Rozwój zainteresowań, pasji i zdolności uczniów, które dana placówka może rozwijać, np. kooperując z różnymi potencjalnymi pracodawcami w środowisku lokalnym.

Współpraca szkół branżowych czy o profilu technicznym w ramach tzw. przygotowania zawodowego, ale już na etapie kształcenia podstawowego, np. w ramach zajęć dodatkowych czy związanych z doradztwem zawodowym.

Równie ważne dla rozwoju kompetencji uczniów będzie wykonywanie określonych prac pod nadzorem i przy wsparciu odpowiednio przygotowanego personelu danego zakładu pracy i placówki szkolnej.

Wiele tysięcy uczniów, w wyniku reformy edukacji sprzed 11 lat i jej cofnięcia w 2017 r., może nie mieć realnych szans na start w zawodzie. Powodem jest brak pełnoletności (ukończenie szkoły branżowej w wieku 17 lat) uniemożliwiający legalne podjęcie pierwszej pracy, podpisanie umowy i oczekiwanie normalnych stawek (por. Mirowska-Łoskot 2023, Leśniewska 2025).

NEET zwiększa ryzyko ubóstwa, bezdomności, wykluczenia mieszkaniowego i społecznego...

Czynniki 5

Brak efektywnej aktywizacji zawodowej OzN... tzw. „starszych” NEET-sów...

 NIK o aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami przez powiatowe urzędy pracy

(skontrolowano 21 urzędów, w latach 2018-2020)

www.uz.zgora.pl

Brak pracy

2,5 mln, 80% osób z N nie miało pracy, ani jej nie szukało (badanie 2017 – 85%)

zatrudnienie Osób z N od lat utrzymuje się na bardzo niskim poziomie

Wskaźnik zatrudnienia

Tylko o ok. 2% w ciągu 10 lat: z 14,4% w 2010 r. do 16,7% w 2020 r. wzrosły wskaźniki zatrudnienia mimo znacznych nakładów, zwłaszcza z Funduszu Pracy, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz PFRON

Bierność zawodowa

Polska plasuje się na piątym miejscu w Europie

Brak poszukiwania pracy

Ok. 25% osób z N zarejestrowanych w PUP w 2020 r. nie miało żadnych kwalifikacji, a wyższe wykształcenie uzyskało tylko 8%

Przyczyny takiej sytuacji

Niska samoocena, podjęcie pracy jest nieopłacalne, obawa przed zmniejszeniem lub utratą świadczeń,
wiek życia (w 2020 r. ponad 50% osób zarejestrowanych w PUP miało ponad 50 lat)

Przyczyny...

NIK o aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami przez powiatowe urzędy pracy

(NIK 2021)

www.uz.zgora.pl

Niedostosowanie miejsc pracy Bariery architektoniczne Brak tłumacza migowego

Bariery transportowe

Spośród 56 tys. O z N zarejestrowanych jako bezrobotni w 2020 r. ponad 1/3 mieszkała na wsiach, gdzie częstym problemem jest brak lub niewystarczający transport publiczny

Niechęć pracodawców

do zatrudniania, zwłaszcza osób starszych, mimo iż takie zatrudnienie dawało szereg korzyści np. dofinansowanie wynagrodzeń i składek na ubezpieczenie społeczne, zwrot kosztów przygotowania ich miejsc pracy czy dofinansowanie z UE

O z N – tania siła robocza pracodawcy zatrudniają na czas uzyskiwania z tego tytułu refundacji i finansowań i zwalniają po zakończeniu okresu zatrudnienia, po czym pozyskują do pracy kolejne osoby skierowane przez urząd pracy

Stereotypy i uprzedzenia pracodawców

O z N – mniej wydajne, mniej samodzielne, obawa przed wysoką absencją z powodu stanu zdrowia/niepełnosprawności

Refleksje końcowe

tylko wybrane...

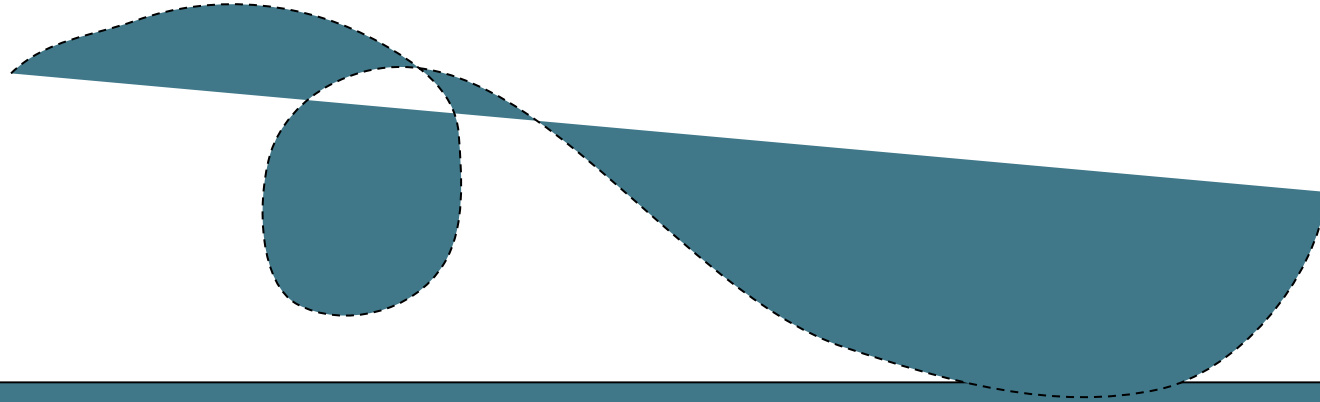
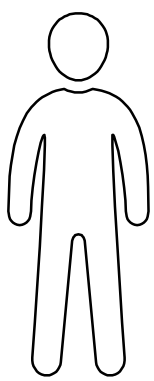

- **Eliminowanie stratyfikacji i praktyk selekcyjnych w edukacji...**
- **PUP powinny analizować na bieżąco potrzeby osób z N pozostających bez pracy i podejmować aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu, wzrost ofert pracy**
- **Konieczna spójna polityka rynku pracy, która ułatwiałaby aktywizację osób bezrobotnych,**
- **Eliminowanie uprzedzeń pracodawców i barier utrudniających zatrudnienie**
- **Aktywizowanie w procesie wspierania; wsparcie musi się „spotkać” z aktywnością OzN**
- **Reflektowanie, że osoby ubogie nie stanowią homogenicznej grupy**
- **Ograniczenie problemów związanych z postępującą prywatyzacją opieki medycznej**
- **Skończyć wreszcie z myśleniem o osobach z N w kategoriach kosztu, zwłaszcza w kontekście zapaści demograficznej**
- **Konieczność (re)animowania kapitału i zaufania społecznego**

- Na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2021 roku **liczba osób niepełnosprawnych ogółem według stanu na dzień 31 marca 2021 r. wynosiła 5,4 mln i stanowiła 14,3% ludności kraju** wobec 12,2% w 2011 r. oraz 14,3% w 2002 r.
- **Udział mężczyzn wynosił 45,1%, a kobiet 54,9%.** Przy tym **osoby** legitymujące się prawnym potwierdzeniem niepełnosprawności, tj. **posiadające orzeczenie potwierdzające niepełnosprawność** wydane przez organ do tego uprawniony, **stanowiły 63,7%** zbiorowości (3 471 193 osób), natomiast liczebność zbiorowości osób niepełnosprawnych prawnie i biologicznie (jednocześnie) wynosiła 2 015 304 osób, tylko prawnie – 1 455 889 osób, tylko biologicznie (osoby, które odczuwają ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku, ale nie posiadają prawnego orzeczenia) – 1 976 355 osób.

Staralam się wielokrotnie o pracę zdalną jeszcze przed pandemią. Nikt nie chciał osoby, która pracuje, z racji znacznej niepełnosprawności wolniej. Odpowiedź pracodawcy **ZAWSZE** jest ta sama: **my chcemy ludzi z orzeczeniem, ale nie niepełnosprawnych.** Z czym do ludzi?!

Nauczyłem się, że człowiek ma prawo patrzeć na drugiego z góry tylko
wówczas, kiedy chce mu pomóc, aby się podniósł

Gabriel Garcia Marquez